

H. Millas'ın 9 Aralık 2005 tarihindeki 'Türkiye'deki Azınlık Hakları Sorunu' başlıklı TESEV konferansındaki konuşmasıdır. *Türkiye'de Azınlık Hakları Sorunu: Vatandaşlık ve Demokrasi Eksenli Bir Yaklaşım – Uluslararası Konferans Tebliğleri*, 9-10 Aralık 2005, Tesev Yayınları, 2006 adlı kitapta yayımlandı.

Vatandaşlık ve 'Öteki':

Azınlıkların Mülkiyet Sorununun Eşitlik Açısından bir Değerlendirmesi

Merhabalar. Benden önceki konuşmacılar gayet güzel sunuşlar yaptı, ben söylenmiş olanları tekrarlamamaya çalışacağım. Bu sunuşumda önce konumuzla ilgili bazı olaylara, saptamalara ve kavramlara değineceğim ve sonra bazı genel sonuçlara varmaya çalışacağım.

Geçmişe bakabilmek

6/7 Eylül olaylarıyla ilgili olarak bu yıl ve bu aynı tarihlerde Radikal gazetesinde İsmet Berkan iki yazı yayınladı. Birincisinde şunları yazıyordu:

'Anadolu'nun ve İstanbul'un son 100 yılını, servetin ve sermayenin el değiştirmesinin yüzyılı olarak da okuyabiliriz... Türk milliyetçiliği, öyle tesadüfen geliştirilmiş ve rastgele uygulanmış bir politikalar bütünü değildi. Hep önceden özenle planlanmış, fikri altyapısı sağlam kurulmuş siyasetler uygulandı... Servetin gayrimüslim azınlıklardan alınıp Türklere geçmesi, sermayenin aynı şekilde gayrimüslimlerden Türklere geçmesi en temel politikalarıydı. Bu politikaların uygulanmasına İttihat ve Terakki döneminde başlandı ve diyebiliriz ki, 100 yıl sonra, bu politikalar bugün bile uygulanıyor. Servetin ve sermayenin el değiştirmesi çoğunlukla hiç de dostane olmayan, hiç de barışçı olmayan, hiç de merhametli olmayan yollarla gerçekleştirildi. Ermeni tehciri de bir yerde servet ve sermayenin el değiştirmesidir, 1924'teki nüfus mübadelesi de. Yepyeni bir başlangıç yapma iddiasındaki Cumhuriyet de aslında konu gayrimüslim azınlıklar olduğunda, İttihat Terakki ile aynı siyaseti izledi. Onlara hayatı zindan edecek, onları Türkiye'den kaçtıracak her şey yapıldı, bugün İkinci Dünya Savaşı yıllarında çıkarılan Varlık Vergisi Kanununu ve onun uygulanma biçimini adını koymaya çalıştığım siyasetin hamlelerinden biri olarak görmek lazım. Ve elbette 6-7 Eylül vahşetini de aynı kategoriye sokmak gerek. Azınlık işyerlerinin yağmalanması hiç de tesadüf değildir ve maalesef Almanya'da Nazilerin 'Kristal Gece'sine çok ama çok benzer... Hâlâ direnen 70 bin kadar Ermeni var, onlara hayatı zehir etmek için elinden geleni yapan devletin gizli komisyonları isim değiştiriyor belki ama yaptıkları işler değişmiyor.'

İkinci yazısında ise şunları okuyoruz:

Bugünkü yabancı sermaye düşmanlığı, sermaye kelimesinin başına 'yabancı' kelimesinin eklenmesi, Telekom'u sırf 'Arap sermayesi' aldı diye tedirginlik duyulması, 28 Şubat'ta 'yeşil sermaye' avına çıkılması vs. bunlar hep geçmişle paralellikler içeren şeyler... 80 yılda Türkiye bir hayli Türkleştirildi, en azından gayrimüslim azınlık sorunu ortadan kalktı ama azınlık sorunu bitmedi. Her ne kadar, hukuken 'azınlık' olmasalar da, Türkiye'nin etnik ve dini azınlıklara sahip olduğunu hepimiz biliyoruz. Evet, Kürtlerden ve Alevilerden söz ediyorum... Dün Rum ve Yahudi sermayesini temizlemeye uğraşıyorduk, Susurluk çetesi de Kürt sermayesinin peşine düşmüştü.

Bu tür özgün ve kuşkusuz yürekli yazılarla ilgili olarak iki gözlemlerde bulunmak istiyorum:

A) Bu tür yorumlar geçmişle daha dürüst ve sağlıklı bir ilişkinin doğmakta olduğunun belirtisidir.

Tabu konular artık ele alınabiliyor, tartışılabilir, eleştirilebilir. Bunun belki en önemli boyutu akademiktir: tarihle yüzleşebiliyor.

B) Ama olayın bir de siyasi yanı var. (Olayın bir de toplumsal kimliklerle ilgili bir yanı var ama bu konuşmamda buna değinmeyeceğim.) Bu konuların bu siyasi ekseninde tartışılması ve eleştirilmesi ise bu politikaların değişmeye gebe olduklarının kanıtıdır. Bugünkü kongre de aynı doğrultudadır: bir siyasi değişikliğin, daha doğrusu, böyle bir olanağın habercisidir.

Bu iyimser olanağın ışığında azınlıkların servetlerine yapılan saygısızlıklardan örnekler sunarak, bu olayın ne denli yaygın olduğunu göstermeye çalışarak ulus-devlet yurttaş ilişkisine değinmek istiyorum.

Devlet-yurttaş ilişkileri

Son yıllarda gündeme gelen bu iyimser akademik ve siyasal sinyallerin berisinde daha çağdaş devlet-yurttaş ilişkilerinin oluşmasının gereği ve toplumsal isteği yatıyor. Farklı devlet-yurttaş ilişkileri derken en azından iki aktörler *grubundan* söz ediyorum: hem devletin hem de yurttaşın bir değişimden geçmesi gerekli. Çünkü eleştirilen devlet uygulamaları kimi zaman yurttaşların baskısı ile, kimi zaman yurttaşların görmezliği ile, yani zımnen onayı ile uygulandı.

Yurttaşlar derken 'çoğunluğu' oluşturanlardan söz ettiğim anlaşılıyor herhalde. Ancak azınlık üyelerini de katmak istiyorum değişmesi gereken yurttaşlar kategorisine. Çünkü onlar da kimi zaman içe dönük çekingenlikleriyle, aşırı 'dikkatli' ve 'ölçülü' tutumlarıyla eşit yurttaş sayılmamayı bir tür kabullenerek, kimi zaman da sorumsuz ve maceracı tutumlarıyla dolaylı olarak kendilerini marjinalleştiren politika ve politikacıları meşrulaştırıyorlar.

Yani istenen ve bugün burada somut olarak gündem oluşturan söz konusu değişim toplumsaldır, geneldir; devleti ile, çoğunluğu ve azınlıklarıyla bütün toplumu içermelidir. Kuşkusuz her tarafın rolü ve sorumluluğu eşit sayılamaz. Bu *eşit olmayan* sorumluluğu, altını çizerek tekrarlıyorum. Devletin öncü rol aldığı tarihi olaylardaki sorumluluğu ile bu uygulamaların kurbanlarının sorumluluğu kuşkusuz eşit yada benzer değildirler. Ama bu, bütün aktörlerin de bu dengelerde sınırlı da olsa bir rol üstlendikleri gerçeğini yok etmez. Bunun sık sık unutulmasının berisinde bazı sorumluluklardan kaçmanın yattığı oldukça açıktır. Kavga toplumca paylaşılan ve yaşanan anlayışlar paketinin sonucudur: devleti ve yurttaşlarıyla, çoğunluğu ve azınlığıyla bir arada. İstenen ise

bütün olan

bir toplum yapısından (ve toplumsal davranıştan) farklı bir toplum uygulamasına geçmektir.

İşleyişi çarpılmış, devlet ile yurttaşlar ve dolayısıyla bütün yurttaşlar arasındaki ilişkilerin de çığırından çıkmış olduğu bir ortamda masum taraf aramanın pratik bir yararı olmuyor. Az yada çok herkes bu çürümenin içindedir. Herkesin eli pislige bulanır en sonunda.

Olayın evrenselliği

Hemen başından, azınlık servetine saygısızlığın – asında yağma bu - Türkiye özgü bir pratik olmadığını söylemeliyiz. Sabah bir dinleyici sormuştu, 'bize özgü mü bu durum diye, yani başka ülkelerde var mı? Kuşkusuz var. Komşu ülkelerde ve hatta bütün dünyada benzer olaylar olmuştur ve olmaktadır. Bunun sık sık vurgulanması gereklidir. Çünkü ulus devlet yurttaşları ulusçu kimlik taşıdıkları oranda belli duyarlılıklar da geliştiriyorlar. Hayali ecdatlar ve soydaşlara yöneltilen eleştiriler kendilerine yöneltilmiş gibi alınıyorlar. Bir ulusal pratik kötülenince yada çirkinliği sergilenince bütün ulusun onuru rencide olmuş gibi tepki gösteriyorlar. Bunun nedeni herhalde 'soydaşlar' arasında koparılamaz bir bağ ilişkisi görmeleridir. Ulusçularca sorumluluk ulusaldır. 'Ulusa bağlı birilerinin yaptığı kötü ve ayıp bir davranış bütün ulusu, dolayısıyla beni de bağlar' anlayışı ulus-devlet yurttaşları arasında yaygındır. Bu aidiyet ilişkisinin ırkçı bir yanı olduğu da akla gelmekte ama bu konuya da burada değinmeyeceğim. Her halükarda, eleştirinin bir ulusa değil bir pratiğe yöneltiliyor olduğu hatırlatılmalıdır. Özellikle aynı yada benzer pratiklerin başka ulusların tarihinde de görülmüş olduğunu hatırlatmak ulusçulara çok rahatlayıcı bir etkisi olmaktadır. Örneğin 'dedelerimiz katliam yaptı' demek başkadır, 'Fransızlar, İngilizler,

Amerikalılar gibi ve aynı nedenler yüzünden katliam yaptı' demek başkadır. İkinci şıkta biraz kıvanç bile duyulabilir: nihayet biz de çağdaş oluyoruz diye! [1]

Türkiye'de gözlenen 'tarihle yüzleşme' diyebileceğimiz gelişmeye benzer bir olayı yaşayan Yunanistan'dan bir örnek vermek istiyorum. Bu yıl Selanik'teki Aristoteles Üniversitesinde ders veren Yorgos Margaritis *İstenmeyen Yurttaşlarımız* adında bir kitap yayınladı ve Yunanistan'da son on yıllarda yok edilen Müslüman Arnavutlar ve Yahudiler konusunu gözler önüne serdi. Bu konular bugüne dek tabu konulardı ve ancak arada dergi köşelerinde ele alınırdı. Toplumca da pek su yüzüne çıkarılmazdı. Bu kez kitap ilgiyle karşılandı, hemen üst üste baskılar yaptı ve övücü tanıtma yazıları çıktı.

Araştırmacıya göre 1924 Nüfus mübadelesiyle son anda Türkiye'ye gönderilmeyen Müslüman Arnavutlar İkinci Dünya Savaşı süresinde ve hemen sonrasında Yunanistan'da süregelen iç savaş şartlarında yerlerinden yok edildiler. Doğal olarak 'yerlerinden yok etme' işleminin gerçekleşmesi için insanların iyice ürkütülmesi gerekiyor. Bunu da dayaklar, ırza geçmeler, soygunlar, katliamlar gibi uygulamalar sağlıyor. Yoksa kolay kolay kimse evini barkını bırakıp çıkıp gitmiyor. Bu etnik arındırmanın en çarpıcı yanı yok edilenlerin mallarının nasıl yağma edildiği, nasıl kalanlarca paylaşıldığıdır.

Bugün de Yunanistan ile Arnavutluk arasında bir sürtüşme nedenidir bu mala el koyma olayı. Mülklerinden olan Arnavutlar daha geçen ay Yunanistan Cumhurbaşkanı Arnavutluk'a gidince resmi misafiri tazminat taleplerini dile getiren pankartlarla karşıladılar. Yunan tarafı bu gösteriyi saygısızlık saydı ve resmi ziyaret iptal edildi. Bu olay yüzünden iki ülke arasında mini bir kriz yaşandı.

Böyle durumlarda hep olduğu gibi her iki taraf da savunma hatları oluşturmaktalar. Yunan tarafına göre Arnavutlar işgalci Alman ve İtalyanlarla işbirliğine girmişlerdi. Arnavutlara göre bu işin bahane yanıydı; işbirlikçiler sınırlıydı. Bazı araştırmacılara göre Aralık 1944 tarihinde Arnavutluk'a kaçan nüfus 22-25 bin kadardır. Geride onlu hanelerle anılan Arnavut ölü kaldı. 30 Haziran 1994'de Arnavutluk Parlamentosu, yani olaylardan elli yıl sonra 27 Haziran'ı 'Arnavutların soykırım günü' ilan etti.

Ama temel sorun el değiştiren taşınır ve taşınmaz mallar. Kovulanlar geriye dönerse yada yok edilenlerin varislerine tazminat ödenecekse bu mallara el atan bazı Yunanlılara ve Yunan toplumu için bir yük olacaktır.

Margaritis'in kitabında Yunanistan Yahudilerinin yok edilmesini ve mallarına Yunan toplumunun bir kesimince nasıl el konduğunu da okuyoruz. İlk kez Yunan toplumunun bu konudaki sorumluluğu böylesine açıklıkla dile getiriliyor. Şimdiye kadarki söyleme göre Yahudileri Yunanistan'dan Polonya ve Almanya'ya götürüp yok edenler Almanlardı. Bu gerçekten doğru. Ancak Yunan toplumu bu olayda seyirci kalarak, protesto sesini duyurmayarak dolaylı olarak sorumlu ve suçlu sergileniyor. İşgal ordusuna karşı Yunan toplumu arada protesto gösterilerine girişmişse de çoğunluğun dininden farklı bir dinden olan Yunan yurttaşı Yahudilere yapılanlar konusunda susmuştur.

Yazara göre bu davranışın arkasında taşınır ve taşınmaz malların yağması yatmaktadır. Yunan mercileri Almanlarla birlikte Yahudilerin mallarının çok ayrıntılı envanterini çıkarmış ve bu mallar Yahudilerin ayrılışından sonra aralarında bölüşülmüştür. Yazar bu ayrıntılı envanteri özellikle anlamlı buluyor. Bu bürokratik işleme korkunç bir soykırım görmezlikten gelmekte ve 'iş' bir tür idari bir olaya indirgenmektedir. Toplum ise olayı görmezlikten gelmiştir. Tarafsız kalmıştır; sessizliği ile olayı kolaylaştırmıştır. Bu sessizliğe faşizme ve nazizme resmen savaş ilan etmiş Yunan solu da katılmıştır. Yunan solu bile bu yağma işinde, bir iki istisna dışında sessiz kalmıştır. Yahudiler 'yabancı' sayılmış ve onların hakları yurttaş olarak savunulmamıştır. Sonunda Yunanistan'da 60 bin Yunanlı Yahudi dininden olduğu için yada Yahudi bir kültürel gruptan oldukları için sürüldü ve yok edildi.

Yunanistan konusunu kapatmadan daha eski başka bir araştırmaya da değinmek istiyorum. Hukuk ve ekonomi uzmanı üç yazarın (Y. Katsoulis, M. Kikolinakos, V. Filyas) hazırladıkları *Çağ daş Yunanistan Ekonomi Tarihi, 1453-1830* adlı çalışmalarında (1985?) 1821 Yunan Bağımsızlık savaşından söz ederken bu savaşın sonunda artık var olmayacak olan Müslüman halktan ve mallarından da söz etmektedirler. Bir paragrafı aynen aktarıyorum:

Bu dokuz ay içinde bağışlardan, ganimetten, savaş gelirlerinden ve Türklerin mallarından ele geçirenlerden toplam 70 milyon kuruş elde edildi. Aynı sürede savaş harcamaları 10 milyon kuruşa vardı... Hazine ve yerel yönetimlerde ise ancak 1 milyondan fazla bulunmuyordu. Geri kalan miktar ise çeşitli yollarla özel mülkiyete gelmişti (70-10=60 milyon kuruş) (s. 152).

Yani bu kargaşada ganimetin %85'i çoğunluk sayılan halka gitti. Kitabın başka bir yerinde Trebliçe (Tripolis, 1821) kıyımı ve soygunu anlatılmaktadır:

'Savaşçıların soygun hırsı çılgınlık derecesine varmıştı. Sarılmış olan kalenin etrafında savaşçılardan başka binlerce aç sefil yoksul köylü, erkek, çocuk, kadın zengin ganimeti beklemeye başlamıştı' (s. 165).

Bütün bu okumalardan çıkaracağımız bir sonuç, bağımsızlık savaşları gibi 'kutsal' ve 'tabu' sayılan savaşlarda bile kâr hesapları yapıldığı ve bu hesapların hiç de ölçülü bir biçimde uygulanmaya geçirilmediğidir. Yukarıda alıntılar iktisat tarihiyle ilgili anlatımlardır. Savaşa katılan askerlerin anılarını okuduğumuzda bu ekonomik hedeflerin aynı zamanda insanın kanını donduran kıyımlarla ve vahşetle yürütüldüğünü göstermektedir. 1821'deki bu bağımsızlık savaşında Müslümanlardan çok Yahudilerin öldürüldüğünü ve soyulduğunu da ekleyeyim. Şimdiki barış döneminde de Batı Trakya Müslümanlarının istimlak yoluyla ve bahanesiyle toprak kayıplarına uğradıklarını anımsatayım.

Özellikle kriz dönemlerinde, ekonomik çıkarlar gözetilen sıradan insanların ama yüksek mevkilerde ve lider durumunda bulunanların da anlaşılması kolay olmayan bir duyarsızlıkla her türlü vahşeti uyguladıklarını görmekteyiz. Bu vahşet olayında en umulmadık ülkeler ve halklar da zaman zaman çok kötü notlar almışlardır. Barbarlık vasfı bütün insanlığın bir özelliğidir; yalnız belli ulusların değil. Barbarlık nitelemesi en azından belli dönemler için bütün insanlara yakıştırılabilecek bir özelliktir. Yani İsmet Berkan Türkiye'nin tarihi, mülkü bir elden bir ele geçirme ameliyesidir derken aslında Balkanların tarihinden de söz etmektedir, belki dünyanın tarihinden de.

Mitoslar, yanlış tanımlar, stereotipler

Azınlıkların mülkiyet konusunda ağızdan pek düşmeyen bir mitos azınlığın zenginliğidir, ekonomik üstün konumdur. Türkiye'de örneğin bu mitos yıllarca tekrarlarca tekrarlarca kimsenin kuşku duymadığı bir gerçeğe dönüştü. Bu 'zengin azınlıklar' söylemi Nazilerin Yahudiler hakkında söylediklerinden pek farklı değil. Sonraları uygulanan her türlü soygun politikalarının gerekçesi ve mazereti bu mitosa dayandırıldı. Böyle bir mitos vicdan azabına bir ilaç gibi geldi.

Oysa azınlıklar hiçbir zaman bir bütün oluşturmadı. Aralarında az sayıda zengini olduğu gibi büyük sayıda yoksulları da vardı.

Ama ille de bir genelleme yapılacaksa Türkiye'deki gayri-Müslim azınlıkların, özellikle yirminci yüzyılda ve nüfus mübadelesinden sonra, tarım bölgelerinde değil genellikle kentlerde yaşadığı ve dolayısıyla köylü nüfusa göre farklı bir konumda olduğuydu. Genel olarak köylü nüfusa göre herhalde daha iyi koşullarda yaşıyordu ama öteki kentli Müslüman nüfusa göre daha zengin oldukları gerçek değildir. Azınlık üyeleri arasında ne fabrikatörler, ne köy ağaları, ne feodal kökenli arazi sahipleri vardı. Harp zenginleri de azınlık üyeleri arasından çıkmadı. Varlık Vergisinden yararlananlar da azınlıklar değildi. Özellikle 1923'ten sonra bankalar, dış ticaret, geniş mülkler azınlıkların elinde değildi.

Gayri-Müslim azınlık üyelerinin zengin sayılanları orta halli dükkan sahipleri, doktor, avukat gibi serbest meslek sahipleriyle esnaf ve çok az sayıda küçük işletme (atölye) sahipleriydi. Sait Faik'in azınlıktan olan kahramanlarını hatırlatmak isterim: Balıkçılar, seyyar satıcılar, duvarcılar, kokonalar, fahişeler, meyhaneciler, papazlar, boyacılar, öğretmenler, bakkallar, sütçüler, şarapçılar, garsonlar, kunduracılar, öğrenciler, işsizler ve bunların karıları ve küçük büyüklü çocukları. Yani karikatürlerde gösterilen azınlık üyelerinden oldukça farklı kimseler. Dünya zenginleriyle kıyaslandıklarında ise azınlıklar çok daha zavallı bir durumda oldukları hemen anlaşılıyor. Ancak, azınlık üyeleri arasında küçük ve kapalı toplumlarda gözlenen bir dayanışma var olduğundan sokaklarda dilenenleri pek olmazdı. Belki bu durum genel bir 'yüksek standart' izlenimi verirdi. Dullar, yetimler ve yoksullar da cemaat içinde kollanırdı. Ama bu duruma 'azınlıklar zengindi' denmez.

Azınlıklar yoksullardan da oluşuyor, bu unutuluyor ve kasıtlı unutuluyor. Hemen söyleyeyim, önceki konuşmasında Mihal Vasiliadis benim *Öteki ve Kimlik* adlı kitabımda Türk edebiyatında Rumların kötü gösterildiğini söyledi. Milli edebiyatta öyledir ama Sait Faik ve onun yanında bir sürü yazar, büyük sayıda yazar, farklı bir imaj da sunuyor. Türk toplumu bütün toplumlar gibi bütün değildir. Farklı görüşler var, ve bunlar da zaten burada dile getiriliyor.

Bu faşizan 'azınlıklar zengindir' söylemi Türk solu tarafından da tekrarlandı. Örneğin Varlık Vergisi uygulandığında hiçbir solcunun bu uygulamayı mahkum edilmemiş olması çarpıcıdır. Kimi solcular da bu etnik ayrımcılığı destekledi. Bu davranışlar özel mülkiyete beslenen ideolojik antipatiyle açıklanamaz. Herhalde şoven ulusçu refleksler de gündeme gelmişti. Hatta bu gelişmelerden ekonomik olarak kârlı çıkan solcuların bulunduğu bile düşünülebilir. Bazı sol yazarlar da romanlarında 6/7 Eylül olaylarını bir sınıf mücadelesi olarak sergilemiş, yoksulların zenginlere saldırısından söz etmiştir. Bu olayın etnik ve hele haksız yanını göremediler.

Bir de 1908 yılından başlayarak milliyetçi bir anlayış ile Müslüman/Türk iş adamları ve sermayesi *yaratma* politikası yürütüldüğü söylemine değinmek istiyorum. Terimleri tam kullanırsak bu işlem 'yaratmaktan' çok bir 'yok etme' politikasıydı. Egemen Darwinist anlayışa göre uluslar savaşında mücadelede 'ya biz ya onlar' anlayışı egemen olmuştu. Her iki tarafın da kazançlı çıkacağı bir dünya düşünüleliyordu. Onun için hasım sayılanın yok edilmesi kendi başına bir başarı sayıldı. Sermayenin 'bizim tarafa' geçmesi kuşkusuz önemliydi ama karşı tarafın yok edilmesi daha önemliydi. Bu yok olma başarısının ilk ve gerekli adımıydı. Bunun için her türlü bedele karşın 'Öteki'nin zarar görmesi temel ilkeye dönüşmüştü. 6/7 Eylül olaylarında malların çalınmasının yanı sıra tahrip edilmesi ve bu tahrip sırasında insanların sevinçli görünmeleri herhalde böyle açıklanabilir.

Nihayet azınlıklarla ilgili stereotiplerin de zaman içinde egemen ideolojiye ve amaca göre nasıl değiştiğine de değinmek istiyorum. Orta çağlarda daha çok etik ve kültürel olan ön yargılar ve stereotipler (ahlaksız, uğursuz, pis, dinimize karşı gibi) çağdaş devletler ve ulusçuluk döneminde farklı bir yöne kaymıştır. Artık siyasal ve ekonomik boyutlar öne çıkmaktadır. Azınlıklar 'siyasal bütünlük' ve 'ekonomik çıkarımız' açısından tehlike sayılmaya başlandı. Örneğin azınlıkların 'emperyalizm ve sömürü mekanizmaları ile işbirliği içindedir' gibi bir sol/faşizan söylem sık duyulmaktadır. Bu anlayışlar güç kazandıkça hayali düşmana karşı önlemler de meşru sayılmaya başlandı. Ülke bütünlüğü kutsal bir değer, ekonomik kalkınma ve refah ise bu bütünlük için gerekli bir araç sayılınca, bu alanlarda tehlike sayılanlara karşı her türlü önlemi almak da – bunlar ne denli sert de olsa - artık meşru sayılır olmuştur. Sonunda acımasız uygulamalar mazur görülebilmiş ve hala da bu anlayışla mazur görülebilmektedir.

Sonuç gibi

Kısaca sonuç sayılabilecek bazı gözlemlerimi sıralayayım. En başta söz konusu pratikler, yani azınlıkların mülklerinin soyulması ve yağma edilmesi ulus devletlerinin (ama eskiden başka tür devletlerin de) birçoğunda görülmektedir. Bu saptama bizleri yalnızlıktan ve biriciklikten kurtararak ulusal onurumuzu az da olsa tatmin eden bir durum mudur, yoksa insanlık kimliğimizi lekeleyen olumsuz bir durum mudur, yorumu size bırakıyorum.

İkincisi, bu pratikler yalnız devletler yada hükümetler tarafından başlatılıp tamamlanmamaktadır.

Toplumun bütünü tarafından, bazen doğrudan bazen de 'tarafsız' kalarak dolaylı olarak uygulanır. Aslında bu olaylar güç dengeleri içinde kendilerini daha üstün hisseden toplumsal bir kesimin ilkel bir içgüdüyle uyguladıkları bir gasptir. Devleti ve toplumu örgütlü bir bütün olarak yaşatan düzenin zayıfladığı durumlarda, yani kriz anlarında bu gaspın daha sık uygulanması ise kontrolsüz güç dengelerinin bir marifeti olarak yorumlanabilir. Azınlık mülk sorunu temelde bir devlet-yurttaş ilişkisi olması bu anlamadır: devlet kimleri yurttaş sayıyor, yurttaşlar ile devlet dayanışması kimleri ve hangi temelde içeriyor sorunu problematiğin özüdür.

Üçüncüsü, azınlığa karşı girişim önce birilerinin 'Öteki' olarak algılanması ile başlar. Bu ise temelde toplumsal bir olaydır. 'Öteki', duruma göre farklı sıfatlarla nitelenir. Ulus-devletlerde ve ulusçuluk döneminde 'Öteki' etnik sıfatlarla işaret edilir. Ayrım ve saldırı olacaksa ancak bu aşamadan sonra gerçekleşir. Başka türlü söylersek, mülke saldırı bir prosesin son aşamasıdır. Daha önce yurttaşların bir kesiminin 'öteki' olarak ayrılması gerekir. Oysa dikkatler hep son aşamaya yönelmekte yıllardan beri ve her gün beslenen ön yargılar pek dikkati çekmemektedir.

Dördüncüsü, 'Öteki'nin oluşmasında azınlıkların tutumu da bazen pekiştirici ve tamamlayıcı olmakta. Örneğin toplumun bazı kesimleri onlara uygun görülen rolleri kolaylıkla benimsemekte ve böyle davranarak bir kısır döngü oluşturmaktadırlar. Önce toplum dışına itilmekte, onlar da bir tür gettoya kapanarak Öteki olma prosesini hızlandırmaktadırlar. Bazen topluma entegre olmamakta yada olmamakta, pasif kalmakta ve çoğunluğun tepkisini körüklemektedirler. Yukarıda anlatılan Yunan Yahudileri ve Türkiye gayri-Müslim olayında örneğin, bu azınlıklar hemen hemen hiçbir toplu protestoda, bir gösteride bulunmadıkları ibret vericidir. Bunu her ne kadar 'korku' faktörü ile açıklayabilirsek de, sonuç olarak bu tutum çoğunluğun gözünde 'Öteki' olmanın kabulü gibi bir işlevi olmaktadır. Bu söylenenler 'sorumluluk' yüklemek anlamında ve hele eleştiri anlamında değildir; nedenleri bir yana, en başta bir gözlemdir.

Azınlıkların entegre olamaması onların kusuru değil ama bu durum sorunlu bir kısır döngü. Azınlık üyeleri örneğin, anı yazmadı. Aşkale'ye gidenlerin anılarını okumayı çok isterdim. Oysa okuma yazması olan insanlardı. Yada burada Roni Marguilez ve benim gibi insanların azınlıklar adına konuşması da çok ilginç. Biz azınlıklardan oldukça uzak insanlardık ve genel topluma entegre olduğumuz için konuşabiliyoruz. Entegre olmasaydık zaten konuşamayacaktık. Yani bu entegre olamama bir kısır döngü yaratıyor ve çoğunluğun da azınlığı farklı bir gözle görmesine neden oluyor

Başka konuşmacıların da işaret ettiği gibi, bu sakat uygulamaların berisinde kötü yanlarıyla su yüzüne çıkan ulusçuluğun (milliyetçiliğin) yattığı söylenebilir. Ancak bu gözlem pek rahatlatıcı ve aydınlatıcı değildir. Böyle bir gözlem 'Bu budur' demekten pek farklı değildir. 'Ulusçuluk'

saptandıktan sonra çekilip atılacak bir 'şey' değildir. Bir toplumun anlama ve yaşama biçimidir. Ve en sıkıntılı yanı, bu toplumu değiştirecek gücün de yeniden toplumdan içinden gelmesi gereğidir. Ama çaresi aynı zamanda bir zaman ve süreç meselesidir.

Türk-Türkiyeli Metaforu

Nihayet bu günlerde çok sözü edilen 'Türk-Türkiyeli' kavramına da değineyim. Alt-üst metaforunu ve hiyerarşisini mekanik ve yanıltıcı buluyorum. Kuşkusuz bu sorunun temelinde yurttaşın tanımı, onu algılama biçimi ve kimliği yatıyor: Doğrudur, Öteki'ler yaratılmamalı, yurttaşlar arasında eşitlik ve dolayısıyla uyum sağlanmalıdır. Devlet karşısında ve yurttaşlar arasında eşitlik ve saygı tatsız olayların panzehiridir. Bunda sanıyorum hepimiz anlaşıyoruz. Çoğunluk hoşgörülü olmalı, azınlıklar entegrasyonu (asimilasyonu değil) sağlamalıdır. Bunlar söylenmesi oldukça kolay sözler.

Bu alt-üst kimlik metaforunu bir metafor gibi görüyorum: gayet geniş bir çadır, veya tente. Bu üst oluyor, hepimizi kaplıyor, altında da birileri küçük renkli şemsiyelerle dolaşılıyor. Bu da alt kimlik oluyor. Bu metaforun iyi niyetle yapıldığından eminim, cesur bir girişim. Fakat ben metaforu benimseyemedim. Çünkü kimliğin ve kimliklerin böyle çalıştığına inanmıyorum. Benim bildiğim kimlik başka bir metaforla, guguk kuşu metaforuyla daha iyi açıklanabilir. Çalar saatlerde kuşlar arada çıkar, guguk guguk der sonra içeri girer ya, o şekilde bir metafor. O saatte 20-30 tane kimlik var. Benim mesela 10-20 tane kimliğim olabilir. Babayım, erkeğim, Fenerbahçeliyim, İstanbulluyum, mühendisim, vb. Belirli anda biri çıkar, ondan sonra geri çekilir. Ülke tehlikedeyseniz insan Türk olur, dinine küfür ederlerse Müslüman, ama hangisi üst dersiniz bunun cevabı yoktur. Biz ille de biri üsttür diye bastırırsak tepki doğar. Çünkü kimlikler duruma göre yer değiştirir, biri öne çıkar, sonra öbürü. Şimdi ben önce erkek miyim yoksa Türk mü? Ne biçim soru bu? Bu tür bir problematik ve tartışma bizi bir milliyetçi paradigmaya mahkum ediyor. Çünkü o sözünü ettiğimiz etnik kimlik kimliğimizin bir tanesidir. Burada yanlış başlatılan bir tartışma var, çıkmazdır, anlaşamayacağız, kesin.

İster Türk ister Türkiyeli desinler, bu sıfatlar beni pek ilgilendirmiyor. Bir azınlığın yada grubun dertleri ve beklentileri onun adıyla ne başlar ne de biter. Zaten azınlık üyesi, eğer bir ülkede özgürlükler varsa kendisi için istediği sıfatı her zaman kullanacaktır. Sıfatın kavga sorunu olması, sıfatın sembole dönüşmesinden dolayıdır. Baskıların ve yasakların çok arttığı durumlarda olmadık nesnelere ve sözler (bazen şarkılar ve renkler) sembole dönüşür. Semboller

savaşı ise, dışarıdan bakanlarca, anlamsız ve saçma bir dalaşmaya benzer.

Türk ve Türkiyeli kelimelerine verdiğimiz anlamlardır sorun olan, kelimelerin kendileri değil. Şu anda birileri Türk, kimileri de Türkiyeli kelimelerini önerdikleri için bu kelimelerin anlamı zaten değişmekte ve değişmiştir de. Türkiyeli kelimesi artık kimilerince Türk kelimesine 'karşı' bir tutum olarak algılanmakta. Bu soyut tartışmada anlaşmak gittikçe zorlaşmaktadır. Oysa somut ve her günkü sorunlarımızla ilgili pratik öneriler üzerinde anlaşma sağlandığında herhangi bir sıfat kimseyi rahatsız etmeyecektir. Kısacası, kelimeler değil, pratiklerdir sorunları doğuran ve yaşatan.

Ben kendime, kimliklerimden biri olarak kısaca Türk derim ve kelimeyi 'Türkiye yurttaşı' anlamında kullanırım. Bu arada birçok kimsenin de bana Öteki ve yabancı gözü ile gördüğünü de bilirim. Anayasal ve yasal düzenlemelerle yarın bana Türkiyeli deseler de hiçbir şeyin değişmeyeceğini bilecek kadar yaşadım bu topraklarda. Benim sorunum bana ne diyecekleri değildir, en başta benim için çevrem ne düşüneceği, neler planlayacağı ve ne yapacağıdır. Beni, bir azınlık üyesi olarak ilgilendiren, içinde yaşadığım ülkede ne tür bir devlet pratiği ile karşı karşıya bulunduğumdur; öteki vatandaşların gözünde kaçınıcı derece bir vatandaş olduğumdur. Olayı bir isim sorununa indirgemek isteyenler ya sorunu anlamamış 'çoğunluk' üyeleridir yada kimlik sorununu bu biçimde ön planda tutan azınlık milliyetçileridir, sanıyorum.

---

[1] Batı'ya benzemek, Batı gibi üstün ve çağdaş olmak söyleminin güzel bir örneğini Ömer Seyfettin'in *Beyaz Lale* öyküsünde (ama başka yazılarında da) bulunabilir. Bu bağlamda 'Batı' katliamlar yapan, devlet sınırları içinde 'düşman' sayılan unsurları yok eden bir Batı'dır. 'Türkler de öyle yapmalıdır' anlayışı sık sık dile getirilir. Bu söylemde hem bir siyasi gündem hem de bir kıvanç kaynağı sergilenir. Bknz: H. Millas 'Türk Edebiyatında Yunan/Rum İmajı: Ömer Seyfettin', *Kebikeç Dergisi*, 1996, sayı 3, s. 25-38; ve *Türk ve Yunan Romanında Öteki ve Kimlik*, İletişim, 2005, s. 64-72.